

УДК 378.147:373.3.011.3:[615.851+316.61]-051
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-90-20>

РЕАБІЛІТАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Шевців Зоя Михайлівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненський державний гуманітарний університет
shevtsiv53@ukr.net
orcid.org/0000-0002-0745-4625

Філоненко Мирослава Мирославівна,
доктор психологічних наук,
професор кафедри загальної та медичної психології
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця
filmm@ukr.net
orsid.org/0000-0001-9976-1165

Статтю присвячено теоретичному дослідженню проблеми реабілітаційної компетентності фахівця соціономічних професій (учителя, психолога, соціального працівника, логопеда, дефектолога, реабілітолога, вузькопрофільного фахівця). На основі теоретичного аналізу наукової літератури виділено сутнісні характеристики реабілітаційної діяльності фахівців соціономічних професій в умовах інклюзії. Встановлено мету реабілітації як особливого виду діяльності, скерованого на розкриття потенційних можливостей дітей з особливими освітніми потребами, на корекцію порушень психофізіологічного розвитку, компенсацію втрачених функцій, організацію здорового способу життя і відновлення взаємодії між особистістю та учнями класу, соціумом.

Розкрито доцільність формування готовності фахівця соціономічної сфери до реалізації командної взаємодії в умовах інклюзії. Визначено компетентність командної роботи, що передбачає здатність працювати в міждисциплінарній команді у ході розроблення індивідуальної програми розвитку учня з особливими освітніми потребами, взаємодіяти з іншими членами соціуму; усвідомлювати цінності спільної роботи, партнерських стосунків, власної відповідальності за створення успішної комунікації взаємодії.

З позицій методології комплексної реабілітації та компетентнісного підходу сформульовано терміни «корекційно-розвиткова робота», «психолого-педагогічна робота», «анімаційна робота», які визначають поняття освітньої реабілітації.

Акцентовано увагу на необхідності формування реабілітаційної компетентності у майбутнього вчителя початкової школи інклюзивного навчання як висококваліфікованого фахівця з інклюзивної освіти, здатного до організації інклюзивного навчання в закладі загальної середньої освіти. Теоретично обґрунтовано реабілітаційну компетентність та дано визначення реабілітаційної компетентності у майбутнього фахівця соціономічної професії як здатність сприйняти дитину з особливими освітніми потребами такою, якою вона є, дати їй можливість повноцінного відновлення в соціумі, зняття психолого-педагогічних комплексів і фобій, удосконалення діяльності вищих психічних процесів, втрачених пізнавальних умінь та навичок особистісних якостей, що уможливить реалізацію інклюзивної освіти в Україні.

Ключові слова: інклюзивна освіта, професії соціономічного типу, взаємодія, командна компетентність, професійна підготовка, види реабілітації, реабілітаційна компетентність.

REHABILITATION COMPETENCE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE SPECIALIST OF THE SOCIONOMIC PROFESSION IN CONDITIONS OF INCLUSION

Shevtsiv Zoia Mykhailivna,
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Pedagogy of Primary Education
Rivne State Humanities University
shevtsiv53@ukr.net
orcid.org/0000-0002-0745-4625

Filonenko Myroslava Myroslavivna,
Doctor of Psychology,
Professor at the Department of General and Medical Psychology
Bogomolets National Medical University
filmm@ukr.net
orsid.org/0000-0001-9976-1165

The article is devoted to the theoretical study of the problem of rehabilitation competence of a specialist in socio-economic professions (teacher, psychologist, social worker, speech therapist, speech pathologist, rehabilitologist, specialist). On the basis of the theoretical analysis of the scientific literature the essential characteristics of rehabilitation activity of specialists of socio-economic professions in the conditions of inclusion are allocated. The purpose of rehabilitation as a special type of activity aimed at revealing the potential of children with special educational needs, correction of psychophysiological development, compensation for lost functions, organization of a healthy lifestyle and restoration of interaction between the individual and students, and society.

The expediency of formation of readiness of the specialist of the socio-economic sphere to realization of command interaction in the conditions of inclusion is opened. The competence of team work is determined, which presupposes the ability to work in an interdisciplinary team during the development of an individual program of student development with special educational needs, to interact with other members of society; be aware of the values of joint work, partnerships, personal responsibility for creating successful communication of interaction.

From the standpoint of the methodology of complex rehabilitation and competence approach, the terms "correctional and developmental work", psychological "and pedagogical work", "animation work" are formulated, which define the concept of educational rehabilitation.

Emphasis is placed on the need to form rehabilitation competence in future primary school teachers of inclusive education as a highly qualified specialist in inclusive education, able to organize inclusive education in general secondary education. Rehabilitation competence of the future specialist of the socio-economic profession is defined as the ability to perceive a child with special educational needs as he is, to give the opportunity to fully recover in society, remove psychological and pedagogical complexes and phobias, improve mental performance, lost cognitive skills and personal qualities, opportunity to introduce inclusive education in Ukraine.

Key words: *inclusive education, socio-economic professions, interaction, team competence, vocational training, types of rehabilitation, rehabilitation competence.*

Вступ

У сучасних умовах реформування освіти в Україні відбувається впровадження інклюзивної освіти, що висуває нові вимоги до формування компетентності фахівця з вищою освітою. Підставою слугували документи, які визначають право осіб з інвалідністю на гідну та якісну освіту в закладах загальної середньої освіти, це насамперед Саламанська декларація (1994) і Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006). На виконання вимог Конвенції була затверджена Державна цільова програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року, серед завдань і заходів у якій наголошувалося на вдосконаленні механізму здійснення реабілітаційних заходів, які підвищують індивідуальну мобільність осіб з інвалідністю, та уніфікації реабілітаційних послуг. Тому у ході професійної підготовки майбутнього фахівця соціономічної професії передкладами вищої освіти постає необхідність формування реабілітаційної компетентності до роботи в умовах інклюзії, насамперед це стосується вчителів, психологів, соціальних педагогів/працівників.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Нинішня ситуація, яка склалася з упровадженням інклюзивної освіти, відбувається у такий спосіб, що фахівці соціономічних професій не мають професійної підготовки як до роботи в інклюзивних закладах загальної середньої освіти, так і до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інших установах. У цьому контексті виникла нагальна потреба дослідження літератури, необхідної для обґрунтування теоретичних і методичних засад формування реабілітаційної компетентності у майбутнього фахівця соціономічної професії до роботи в умовах інклюзії.

У ході проведення абстрактно-логічного аналізу праць вітчизняних і зарубіжних науковців з проблеми дослідження було виявлено низку праць, у яких проблема висвітлюється з різних аспектів. До прикладу, обґрунтування доцільності запровадження в Україні інклюзивної освіти висвітлено в працях Віт. Бондаря, А. Колупаєвої, М. Малофєєва, Ю. Найди, Н. Назарової, В. Синьова, Н. Софій, С. Хлебик, С. Шевченко, Н. Шматко, М. Чайковського та ін.

Зокрема, проблему педагогічних основ реабілітування та соціального інтегрування дітей та дорослих з обмеженнями життєдіяльності досліджували Н. Дементьєва, В. Засенко, І. Зверева, І. Іванова, О. Безпалько, А. Капська, О. Лебединська, І. Моргуліс, Р. Овчарова, Є. Синьова, О. Холостова, С. Хрустальов, А. Шевцов, О. Ярська-Смірнова й ін.

Аспекти медичного й соціального реабілітування розроблялися і впроваджувалися такими лікарями, як: І. Азарський, Г. Бекетова, В. Берзін, О. Дубогай, І. Григус, С. Євтушенко, А. Іпатов, В. Козьявкін, Є. Лільїн, В. Мартинюк, В. Мурза, А. Ненько, Р. Процюк, І. Самосюк, К. Семенова, Л. Сущенко, Г. Шанько й ін.

Окремими вітчизняними науковцями вже розроблені теоретико-методологічні підходи до підготовки педагогів для роботи в закладах дошкільної та загальної середньої освіти з інклюзивним навчання, а саме: вихователів (І. Кузава), вчителів початкової школи (З. Шевців), учителів середньої школи (О. Казачінер), логопедів (О. Мартинчук), фахівців психолого-педагогічного профілю (І. Малишевська) та ін.

Наше дослідження літератури щодо формування реабілітаційної компетентності майбутнього фахівця в умовах інклюзії показало, що проблема є не досить дослідженою і потребує нових підходів до її розв'язання.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні реабілітаційної компетентності у майбутнього фахівця соціономічної професії, яка уможливить формування здатності до реалізації засад інклюзивної освіти. Для досягнення поставленої мети визначили такі завдання: 1) розкрити характерологічні прикмети діяльності фахівців соціономічних професій в умовах інклюзії; 2) з'ясувати сутність і зміст реабілітаційних аспектів у системі професійної підготовки фахівця соціономічної професії (на прикладі представника цього типу – вчителя початкової школи).

2. Методологія та методи

Для досягнення запропонованих у статті мети і завдань було використано методи аналізу та узагальнення науково-педагогічної та довідкової літератури для обґрунтування реабілітаційної компоненти компетентності майбутнього фахівця; контент-аналіз – для поглиблення розуміння понять, уточнення змісту реабілітаційних аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців.

3. Результати та дискусія

3.1. Сутність характерологічних прикмет діяльності фахівців соціономічних професій в умовах інклюзії

До групи професій соціономічного типу, що входять до системи «людина–людина», належать професії, які передбачають постійну роботу та спілкування з людьми (Климов, 1985). Вони пов'язані з такими сферами, як: медичне обслуговування (лікар, медсестра та ін.), навчання і виховання (вихователь, гувернер, тренер, вчитель та ін.), обслуговування (продавець, провідник, офіціант й ін.). Предметом спільної професійної діяльності фахівців соціономічних професій є інша особа, а спілкування в цьому разі виступає основним механізмом професійної взаємодії фахівця і клієнта (пацієнта).

Засобом успішної взаємодії фахівців соціономічних професій в умовах інклюзивної освіти є командний підхід, який забезпечує компетентність командної роботи в розв'язанні освітніх проблем учня. Компетентність командної роботи розглядається як здатність працювати в міждисциплінарній команді під час розроблення індивідуальної програми розвитку учня з особливими освітніми потребами, взаємодіяти з іншими членами соціуму; усвідомлювати цінності спільної роботи, партнерських стосунків, власної відповідальності за створення успішної комунікації співробітництва (Шевців, 2019). Для цього кожен член команди повинен оволодіти знаннями, уміннями та навичками стратегії командної роботи, термінологією та основними методичними прийомами інших фахівців соціономічних професій, які долучаються до розробки індивідуальної освітньої траєкторії розвитку учня з особливими освітніми потребами. У Законі «Про освіту» визначено, що індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду.

Поділяємо думку науковців (Ленів, 2018; Луценко, 2017; Мартинчук, 2015), що майбутнього фахівця соціономічної професії необхідно навчати насамперед уміння взаємодіяти в команді, адже у них є спільна мета, від якої залежить якість комплексної допомоги учням з особливими освітніми потребами. При цьому розглядаємо ці категорії дітей з особливими освітніми потребами як такі, що потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі: нормотипові, обдаровані, девіантні, педагогічно занедбані, соціально депривовані, обмежені в життєдіяльності.

Практичні кроки команди щодо впровадження індивідуальної освітньої траєкторії дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії полягають у:

- розробленні індивідуальної програми розвитку учня;
- наданні додаткових послуг та форм підтримки;
- організації спостереження за динамікою розвитку дитини (Шевців, 2019).

Реалізація індивідуальної освітньої траєкторії в закладі загальної середньої освіти здійснюється командою фахівців психолого-педагогічного супроводу закладу, у якому навчається учень, та командою фахівців інклюзивно-ресурсного центру, який розташований на території об'єднаної громади, де проживає дитина з обмеженими освітніми потребами. У цьому разі частина завдань індивідуальної освітньої траєкторії виконується в школі, а інша – поза школою.

Склад фахівців психолого-педагогічного супроводу закладу загальної середньої освіти визначається з урахуванням освітніх потреб учня з особливими освітніми потребами. До нього входять:

- постійні учасники (директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкової школи, вчитель-предметник, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог та один з батьків або законний представник дитини з ООП;
- залучені фахівці (медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо).

Інклюзивно-ресурсний центр – це сучасна освітня установа, яка допомагає вирішити проблеми дитини під час навчання її у закладах освіти, діяльність якого забезпечують педагогічні працівники: вчителі-логопеди, вчителі-дефектологи (сурдопедагоги, олігофренопедагоги, тифлопедагоги), практичні психологи, вчителі-реабілітологи, а також медична сестра, бухгалтер та господарсько-обслуговуючий персонал. Фахівці центру проводять комплексну оцінку розвитку дитини; установлюють наявність у дитини особливих освітніх потреб; розробляють рекомендації щодо організації інклюзивного навчання; забезпечують надання психолого-педагогічної допомоги дитині; надають методологічну допомогу педагогічним працівникам та батькам дітей; забезпечують системний кваліфікований супровід дітей.

Супровід учня з особливими освітніми потребами в інклюзивно-ресурсному центрі включає: 1) медичний; 2) педагогічний; 3) психологічний; 4) соціальний. Кожен фахівець соціономічних професій займа-

ється своїм сегментом діяльності – вчитель здійснює навчання і виховання; психолог надає корекційно-розвиткову допомогу, лікар працює виключно із захворюваністю з метою максимального відновлення стану здоров'я дитини з особливими освітніми потребами можливими засобами медицини; реабілітолог (ерготерапевт) відновлює певні здібності після різних життєвих ситуацій; соціальний педагог/працівник за допомогою державної допомоги впливає на повернення до активного життя тощо.

Для забезпечення ефективного інклюзивного навчання учнів з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти необхідна злагоджена взаємодія фахівців обох команд, діяльність яких здійснюється як в урочний і позаурочний час безпосередньо в закладі освіти, так і за межами закладу фахівцями команди супроводу інклюзивно-ресурсного центру (Shevtsiv, Filonenko, 2020).

3.2. Сутність і зміст реабілітаційного аспекту у системі професійної підготовки фахівця соціономічної професії

Задля обґрунтування реабілітаційної компетентності фахівця професії соціономічного типу здійснили дефініційний аналіз терміна «реабілітація». У перекладі з латинської термін «реабілітація» (rehabilitatio) означає «відновлення», яке має широке значення й уживається у фізичній, інтелектуальній та духовній сферах діяльності людини. У реабілітаційній теорії та практиці є розподіл реабілітації на різні види, які тісно пов'язані і взаємодоповнюють один одного, як-от: медична, фізична, психологічна, соціальна, професійна, економічна, педагогічна, спортивна, побутова, технічна, оздоровча та правова реабілітація.

Отже, реабілітацію в умовах інклюзії будемо розглядати як складний психолого-медико-соціально-педагогічний процес, скерований на всебічну допомогу особі з обмеженнями життєдіяльності. Метою психолого-медико-соціально-педагогічного реабілітаційного процесу є забезпечення учням з особливими освітніми потребами в ході інклюзивного навчання в закладі загальної середньої освіти соціалізації, відновлення здоров'я, створення комфортних умов навчання, адекватної організації інклюзивного освітнього середовища, повноцінного та раціонального забезпечення рухового режиму відповідно до нозологій.

Комплексна реабілітаційна діяльність з учнями регламентується уніфікованими видами робіт, як-от: корекційно-розвиткова, психолого-педагогічна та анімаційна. Під уніфікацією (від. лат. *unus* – один, лат. *facio* – роблю; об'єднання) в умовах інклюзії

будемо розуміти спільну діяльність фахівців соціономічних професій, спрямовану на допомогу учням отримати якісну освіту та жити повноцінним суспільним життям.

Корекційно-розвитковий складник комплексного реабілітування учнів з особливими освітніми потребами – втілення комплексу дій та засобів допомоги учням з особливими освітніми потребами у процесі навчання та виховання, орієнтованих на відновлення порушень, зумовлених особливостями їхнього розвитку емоційно-вольової, конативної й мовленнєвої сфер, шляхом застосування особистісно зорієнтованих корекційних програм, індивідуального й диференційованого підходу. Вона забезпечує розвиток слухового і зорового сприймання; розвиток мовлення; корекцію пізнавальної діяльності; формування навичок просторового орієнтування; соціально-побутове орієнтування; формування компенсаторних способів діяльності; предметно-практичну діяльність; розвиток комунікативної діяльності і творчості; фізичний розвиток.

Психолого-педагогічна робота – система психологічних та педагогічних заходів, спрямованих на формування способів оволодіння знаннями, уміннями і навичками, формування самоутвердження і належної самооцінки учнями своїх можливостей, засвоєння правил суспільної поведінки шляхом здійснення системної освітньої роботи (Шевців, 2019). Педагогічна реабілітація – система заходів закладу загальної середньої освіти, що уможливорює відновлення природного потенціалу пізнавальних, фізичних, емоційних, духовно-моральних сил дитини, що здійснюються (Шевців, 2012).

Анімаційна робота розглядається як вид дозвільної роботи, надання комплексу заходів, спрямованих на стимулювання життєвих сил, залучення дітей з особливими освітніми потребами до активного проведення вільного часу, організації розваг і дозвілля, спільний відпочинок учнів із батьками, розвантаження від втоми за допомогою контакту з природою, участі в турпоходах, морських прогулянках тощо (Шевців, 2019).

Таким чином, реабілітація вимагає об'єднання зусиль фахівців різного профілю, які здатні допомогти клієнту подолати медичні, педагогічні, психологічні і соціальні проблеми, пов'язані з наявністю нозології. Можемо припустити, що реабілітаційна компетентність фахівця соціономічної професії в умовах інклюзії полягає у здатності сприйняти дитину з особливими освітніми потребами такою,

якою вона є, надати їй можливість повноцінного відновлення в соціумі, зняття психолого-педагогічних комплексів і фобій, удосконалення діяльності вищих психічних процесів, утрачених пізнавальних умінь та навичок особистісних якостей. У майбутнього фахівця компетентності формується завдяки вивченню різних навчальних дисциплін у процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти.

Проблема впровадження інклюзивної освіти в Україні посилюється:

- відсутністю у класифікаторі професій фахівця з інклюзивної освіти, який би зумів кваліфіковано координувати професійну діяльність фахівців соціономічних професій в умовах інклюзивного середовища закладу загальної середньої освіти;
- неоднозначністю термінологічного та смислового визначення різних видів реабілітації, що вимагає вдосконалення змістового наповнення освітньо-реабілітаційної роботи залежно від проблем у розмаїтому учнівському колективі;
- наявністю певних труднощів у координації взаємодії фахівців соціономічного профілю у процесі розв'язання завдань освітньо-реабілітаційного характеру.

Висновки

Теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження та нормативно-правових документів упровадження та організації інклюзивної освіти в Україні засвідчив необхідність комплексно орієнтованої підготовки фахівців соціономічних професій до роботи в умовах інклюзії.

Поняття «реабілітаційна діяльність в умовах інклюзії» потрактовано нами як особливий вид діяльності фахівця соціономічної професії, скерований на розкриття потенційних можливостей дітей з особливими освітніми потребами, на корекцію порушень психофізіологічного розвитку, компенсацію втрачених функцій, організацію здорового способу життя і відновлення взаємодії між особистістю і учнями класу, соціумом.

«Реабілітаційна компетентність» розуміється нами як здатність сприйняти дитину з особливими освітніми потребами такою, якою вона є, дати їй можливість повноцінного відновлення в соціумі, зняття психолого-педагогічних комплексів і фобій, удосконалення діяльності вищих психічних процесів, утрачених пізнавальних умінь та навичок особистісних якостей.

У наступних публікаціях висвітлюватимуться освітні реабілітаційні засоби в системі комплексної реабілітації дитини з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Климов Е.А. Некоторые психологические проблемы подготовки молодежи к труду и выбору профессии. *Вопросы психологии*. 1985. № 4. С. 7–9.
2. Філоненко М.М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 420 с.
3. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки: видання 2-ге, виправлене, доповнене. Львів : «Новий світ-2000», 2019. 264 с.
4. Шевців З.М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
5. Shevtsiv Z., Filonenko M. Peculiarities of training of future teachers of inclusive education in higher education institutions of Ukraine: Collective monograph. Riga : Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2020. 428 p. Pp. 388–405.

REFERENCES

1. Kly'mov, E.A. (1985). *Nekotoriye psichologicheskyye problemy podgotovky molodezhy k trudu y' vybo-*

ru professiy' [Some psychological problems of preparing young people for work and choosing a profession]. *Voprosy psichology'y*, 4, 7–9 [in Russian].

2. Filonenko, M.M. (2015). *Psichologiya osobystisnogo stanovlennya majbutn'ogo likarya* [Psychology of personal development of the future doctor]: monografiya. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury' [in Ukrainian].

3. Shevtsiv, Z.M. (2019). *Osnovy' inklyuzyvnoyi pedagogiky* [Basics of inclusive pedagogy]. Vy'dannya 2-ge, vy'pravlene, dopovnene. Lviv: "Novy'j svit-2000" [in Ukrainian].

4. Shevtsiv, Z.M. (2012). *Osnovy' social'no-pedagogichnoyi diyal'nosti* [Bases of social & pedagogical activity]: navchalniy posibnik. Kyiv : Centr uchbovoyi literatury [in Ukrainian].

5. Shevtsiv Z., Filonenko M. (2020). Peculiarities of training of future teachers of inclusive education in higher education institutions of Ukraine: Collective monograph. Riga : Izdevnieciba "Baltija Publishing" [in Lettish].

Стаття надійшла до редакції 05.08.2020.

The article was received 5 August 2020.